

GEMEENSCHAPPELIJKE SCHATTEN DIE DOEN SCHITTEREN

HOE WORDT JEUGDLITERATUUR BENUT OP DE PABO'S?

In dit artikel doen we verslag van vijf jaar leesonderzoek op KPZ met bijzondere aandacht voor het laatste onderzoek naar de inzet van jeugdliteratuur op de landelijke pabo's. KPZ wil bijdragen aan het creëren van een sterke leescultuur voor zowel de lerarenopleiding als het basisonderwijs, met daarin veel ruimte voor kritische geletterdheid en dialoog.

LEZEN IS NIET ALS LOPEN

Er is steeds meer bekend over de ongekend grote maatschappelijke waarde van lezen (Stichting Lezen, 2017). Lezen en gemotiveerd zijn om meer te lezen, staan aan de basis van schoolsucces in de breedste zin van het woord. Leerlingen presteren niet alleen beter wat betreft hun schoolse vaardigheden (o.a. taal, rekenen, kennis van de wereld), ook zelfinzicht en empathisch vermogen van leerlingen wordt door lezen versterkt. Het lezen van teksten en beelden kan richting geven aan levensvragen en daardoor aanzetten tot inleven, meeleven en tot dialoog. Er wordt zelfs beweerd dat wat bewegen is voor het lichaam, lezen is voor de geest. Maar lezen is niet als lopen; het is een vaardigheid die je niet zomaar vanzelf ontwikkelt. Lezen moet vakkundig geïnstrueerd en veelvuldig aangeboden worden. Positieve leeservaringen zijn cruciaal om gemotiveerd te zijn om (nog) meer te lezen; hoe meer je leest, hoe beter je wordt in lezen. Andersom geldt dit helaas ook: kinderen die niet ervaren dat je kunt genieten en/of leren van teksten en beelden, zijn niet gemotiveerd om te lezen en gaan ook steeds minder lezen, waardoor ze teksten ook minder goed kunnen doorgronden, en in het ergste

geval lezen helemaal vermijden door een ontwikkelde leesangst (Nielen & Bus, 2016).

Terwijl er de laatste jaren weliswaar meer aandacht is voor lezen op scholen, zijn Nederlandse kinderen steeds minder gemotiveerd om te lezen. Maar één op de vijf kinderen geeft aan lezen echt leuk te vinden (Mullis et al., 2012a). Thuis zijn er veel aantrekkelijke alternatieven om de vrije tijd aan te besteden. Dit gegeven maakt de rol van scholen des te belangrijker. Leraren kunnen een positieve invloed hebben op de leesmotivatie van kinderen in het basisonderwijs (Van Steensel, Van der Sande, Bramer, & Arends, 2016). Dit klinkt logisch, maar benutten (aanstaande) leraren deze kans ook? Uit gesprekken met vele leraren concluderen we voorzichtig dat relevante tekstbronnen zoals actuele bekroonde kinderboeken en kunstzinnige bronnen weliswaar vaak voorhanden zijn, maar niet of nauwelijks door leraren in lerarenteams zelf gelezen, benut of gezamenlijk besproken worden, terwijl leraren die wel veel actuele kennis van kinderboeken hebben, ook meer plezier ervaren, omdat ze zien welke mooie en zinvolle gesprekken er met kinderen ontstaan door de impulsen die ze kunnen geven. Waarschijnlijk zijn kinderen zeer gevoelig voor de stemming van de leraar en pikken ze het enthousiasme van de leraar over een door hem/haar besproken boek direct op, waardoor ze zelf zeer gericht gaan lezen (Cremin, Mottram, Safford, & Powell, 2009). Het is dus belangrijk dat leraren repertoire opbouwen, zodat zij de schat van jeugdliteratuur kunnen ontsluiten voor kinderen.

KLEINE STAPJES EN EEN LANGE ADEM

Jong geleerd is oud gedaan. KPZ wil aanstaande leraren goed voorbereiden op de taak van leesbevorderaar. Sinds 2014 is binnen het toenmalige lectoraat Reflectie & Retorica het leesproject gestart. De ambitie van het leesproject is er een met een lange adem: een sterke leescultuur voor zowel pabo als basisonderwijs te creëren in geïntegreerde curricula met daarin veel ruimte voor kritische geletterdheid en dialoog. Deze ambitie is groot en tomeloos gebleken; we zijn eigenlijk steeds enthousiaster geworden, met name omdat we merken dat er nog zoveel valt te winnen.

De afgelopen jaren hebben we geïnvesteerd in het beter begrijpen van de huidige situatie op de pabo. De eerste onderzoeken op KPZ wezen uit dat veel pabo-studenten zelf in hun vrije tijd weinig boeken lezen en al helemaal geen kinderboeken, terwijl ze in principe wel een neutrale tot positieve houding hebben ten opzichte van lezen (Jongstra, Adolfsen & Pauw, 2014). Het is een beetje zoals sporten en gezond eten: je weet dat het goed voor je is; de wil is sterk, maar het vlees is zwak. We weten ook dat studenten maar een beperkte kennis hebben van actuele jeugdliteratuur (Groothengel, 2016); veel werk dus aan de winkel voor opleidingsdocenten en mentoren in de scholen, zou je zeggen.

Inmiddels heeft KPZ in samenwerking met het werkveld al de nodige activiteiten en experimenten

opgezet om zoveel mogelijk studenten en leraren enthousiast te maken voor het lezen en benutten van jeugdliteratuur, zoals gastlezingen van kinderboekenschrijvers en leesbevorderaars (o.a. Aidan Chambers), talentmodules, met daarin extra veel aandacht voor literatuur voor volwassenen en jeugd. Een aantal opleidingsdocenten heeft incidenteel samengewerkt in het huidige pabo-curriculum. Zo heeft team taal en team wo gezamenlijk literaire informatieve boeken geïntegreerd in het curriculum en wordt er bij Kunstzinnige Vorming met rijk geïllustreerde jeugdboeken gewerkt. Daarnaast zijn bovenschoolse leergemeenschappen met leraren gestart, waarin leesbevordering gekoppeld wordt aan begrijpend lezen en leerlingen op een andere wijze teksten doorgronden. Tevens is er sinds 2016 een kenniskring Taal gestart, met daarin opleidingsdocenten van KPZ en taalcoördinatoren en leraren van diverse besturen. In deze kring wordt kennis verzameld over leesculturen op scholen en over leesbevordering. Het blijkt dat kleine stapjes al grote overwinningen kunnen zijn.

Willen we echt integraal jeugdliteratuur aanbieden in ons curriculum, dan zijn er naast praktische zaken, nog veel meer inhoudelijke vragen te beantwoorden. Wat moet je nu doen (of juist niet doen) als opleidingsdocent om aankomende leraren naar de kinderboeken te laten grijpen zodat zij deze ook gaan gebruiken in hun onderwijsactiviteiten aan kinderen? Wat is de status van het vak

jeugdliteratuur? Uit onderzoek blijkt dat pabo's erg verschillen wat betreft de tijd die ze besteden aan jeugdliteratuur (Stichting lezen, 2014). Het is echter niet bekend wat er dan precies gebeurt op die pabo's als het gaat om het aanbieden van jeugdliteratuur. Lezen lijkt onder de hoede van taaldocenten te vallen, die op hun beurt niet echt tevreden zijn over de aandacht voor het vak. Wiens kindje is jeugdliteratuur nu precies op de pabo's in Nederland; door wie en hoe wordt het vak gegeven?

ONDERZOEKSPROJECT NAAR PERCEPTIES VAN JEUGDLITERAATUUR OP PABO'S

Op KPZ is vorig jaar onderzoek gedaan naar de percepties van opleidingsdocenten wat betreft de implementatie van jeugdliteratuur op de pabo's. Irene Reiling is hier in de zomer van 2017 als onderwijskundige op afgestudeerd aan de universiteit Twente (Reiling, 2017). Waar de voorgaande onderzoeken van KPZ zich vooral richtten op de student, is er dus nu voor gekozen naar het vak te kijken vanuit het perspectief van opleidingsdocenten. De studie kent drie deelonderzoeken.

1. LITERAATUURSTUDIE

Uit een eerste verkenning in de literatuur blijkt dat er (internationaal) maar weinig studies gedaan zijn naar wat werkt als het gaat om jeugdliteratuur op de lerarenopleidingen. Grofweg zijn er vier factoren die van invloed zouden kunnen zijn op het leesgedrag van de pabo-studenten die tevens verband houden met de invloed van pabo-docenten en het pabo-curriculum:

- de **voorbereiding** van de leraar op de lessen m.b.t. jeugdliteratuur (hoe bereidt de docent zijn les voor? Welke rol speelt jeugdliteratuur daarin?);
- de **praktijk** in de pabo-klas (hoe zijn de lessen opgebouwd; welke werkvormen worden er toegepast?);
- het algehele **curriculum** van de pabo (welke activiteiten vinden er in het gehele curriculum plaats, waarin jeugdliteratuur een rol speelt?, worden er bijvoorbeeld lezingen van kinderboekenschrijvers gehouden?, wat wordt er gedaan rondom de kinderboekenweek?);
- meer **persoonlijke factoren** van de opleidingsdocent zoals geslacht, maar ook leesgewoonte en attitude van de pabo-docent t.a.v. jeugdliteratuur (wat denkt de pabo-docent dat lezen hem/haar oplevert?).

2. CASE-STUDY

Op basis van het literatuuronderzoek is er een case-study gestart op KPZ om te kijken of opleidingsdocenten de in de literatuurstudie

genoemde factoren herkenden. Hierbij is eerst het curriculum zoals dat digitaal te vinden is voor de studenten geanalyseerd. Er zijn vervolgens tien opleidingsdocenten uit verschillende teams gekozen die zelf aangaven 'iets' met jeugdliteratuur te doen in de lessen. Dezelfde docenten zijn in diepte-interviews gevraagd naar de eigen motivatie en naar hun kijk op de implementatie van het vak jeugdliteratuur.

Het bleek dat de meeste (maar niet alle!) van deze tien docenten op KPZ zelf met enige regelmaat jeugdliteratuur lezen, met name de opleidingsdocenten Nederlands lezen regelmatig, en negen van de tien docenten hadden zelf manieren om op de hoogte te blijven van nieuwe jeugdliteratuur, zoals informatie ophalen in de mediatheek en/of bibliotheek, opleidingsdocenten Nederlands van KPZ bevragen en/of online zoeken. Een veel gehoord argument onder de docenten om kinderboeken te lezen waren eigen (klein)kinderen. Verder werd duidelijk dat impliciet meer jeugdliteratuur in de onderwijsactiviteiten gebruikt wordt in het curriculum van KPZ dan het digitale modulesysteem doet vermoeden, afhankelijk van de docent. Opleidingsdocenten zijn zoekende naar wat echt werkt om de studenten aan het lezen te krijgen. Een docent zegt: 'Ik heb gemerkt dat studenten echt een boek gaan lezen als het boek voor het grijpen is en ik eerst een stuk heb voorgelezen uit het boek wat hen

aanspreekt.' De meeste opleidingsdocenten gaven aan dat ze jeugdliteratuur explicieter willen verbinden met meerdere vakken. Ook het delen van kennis over jeugdliteratuur en het gezamenlijk publiciteit geven aan jeugdliteratuur zijn belangrijke factoren volgens de bevroegde docenten van KPZ.

Aan de hand van de literatuurstudie, in combinatie met de case study is een lijst met factoren gevormd die konden worden voorgelegd aan de opleidingsdocenten in de landelijke vragenlijst die het volgende deel van de studie wordt beschreven. Het gaat dan om de volgende factoren:

Vorbereiding van de opleidingsdocent:

- zich informeren over actuele jeugdliteratuur
- selectie van jeugdliteratuur voor een onderwijsactiviteit;
- goed geplande instructie.

De praktijk in de pabo klas:

- gebruik van digitale middelen;
- studenten die onderling kennis met elkaar delen;
- een opleidingsdocent die kennis deelt met studenten;
- studenten de kans geven om te oefenen met manieren om jeugdliteratuur te gebruiken in basisscholen;
- actieve samenwerking tussen studenten in de lessen.

Het algehele curriculum van de pabo:

- jeugdliteratuur bij verschillende vakken;
- boekenclubs georganiseerd door studenten;
- boekenclubs georganiseerd door de pabo;
- publiciteit geven aan boeken op de pabo.

Daarnaast worden ook de persoonlijke factoren van de opleidingsdocent, zoals geslacht en leesgewoonten, en de attitude meegenomen in de vragen.

3. LANDELIJKE VRAGENLIJST

De resultaten van de casestudy vormden een mooie basis voor het maken van een vragenlijst over jeugdliteratuurcurricula. Deze lijst is verspreid onder 110 opleidingsdocenten Nederlands op 23 pabo's (respons: 69%). Maar liefst 44% van de totale populatie van opleidingsdocenten Nederlands op de pabo's in Nederland heeft geparticipeerd in deze studie. Uit de enquête blijkt dat driekwart van de ondervraagden regelmatig jeugdliteratuur leest in de vrije tijd, naast het lezen van jeugdliteratuur voor het werk. Opleidingsdocenten Nederlands geven het belang van jeugdliteratuur op de basisschool gemiddeld een 9,47 (1-10) en 86% van hen vindt dat de aandacht voor jeugdliteratuur op de basisschool

een aandachtspunt is. Veel opleidingsdocenten vinden dat de kennis van studenten over jeugdliteratuur beperkt is (59%) of zelfs te kort schiet (15%). Van de docenten is 41% ontevreden of zeer ontevreden over de aandacht die jeugdliteratuur krijgt in het curriculum. Op de vraag hoeveel van hun onderwijsactiviteiten Nederlands ze besteden aan jeugdliteratuur, wordt geantwoord in een range van 2-60% van de tijd ($M=19,22$, $SD=14,71$).

Wat betreft de voorbereiding van onderwijsactiviteiten geeft 59% van de docenten Nederlands aan dat ze vaak boekwinkels bezoeken. De helft van de docenten houdt rekening met het jaar van uitgave bij de selectie van te gebruiken jeugdliteratuur, maar meer docenten houden rekening met leeftijdscategorie van de doelgroep in het po (66%), of met het thema (60%). PowerPoint/Prezi worden veelvuldig gebruikt in onderwijsactiviteiten aan studenten (72%). Andere digitale middelen zoals digitale prentenboeken, verfilmde boeken en websites worden veel minder gebruikt.

Opleidingsdocenten moesten kiezen uit twee statements die het beste paste bij het karakter van de lessen: ofwel dat ze activiteiten aanboden die voorbeeldlessen waren voor basisschoolkinderen en dus direct transfereerbaar naar de stage, ofwel dat ze algemene kennis en vaardigheden aanboden die mogelijk transfereerbaar zijn. 82% van de ondervraagden koos voor het laatste. Slechts 30% van de docenten verplicht de studenten om kinderboeken te gebruiken in hun onderwijsactiviteiten.

Op de vraag in welke groepsvorm ze onderwijsactiviteiten organiseren, noemt 45% van de docenten dat ze bijna alle lessen als grote groepslessen aanbieden. 20% zegt bijna alle lessen in kleine groepen te organiseren met een significant verschil tussen vrouwelijke opleidingsdocenten ($M=2,96$, $SD=,74$) en mannelijke opleidingsdocenten Nederlands ($M=2,50$; $SD=,80$).

Slechts 3% van de docenten geeft aan studenten bijna altijd individueel te begeleiden. Opleidingsdocenten moesten kiezen uit twee statements die het beste paste bij het karakter van de lessen: ofwel dat ze activiteiten aanboden die voorbeeldlessen waren voor basisschoolkinderen en dus direct transfereerbaar naar de stage, ofwel dat ze algemene kennis en vaardigheden aanboden die mogelijk transfereerbaar zijn. 82% van de ondervraagden koos voor het laatste. Slechts 30% van de docenten verplicht de studenten om kinderboeken te gebruiken in hun onderwijsactiviteiten.

De grote vraag is natuurlijk wat de opleidingsdocenten Nederlands op de pabo's in Nederland dan precies doen in activiteiten waarin jeugdliteratuur een rol speelt. Zie Tabel 1. Favoriete activiteiten zijn: voorlezen van fragmenten (35% doet het in alle of bijna alle lessen) en het aanraden van boeken aan studenten (38% altijd of bijna altijd). Minder populair zijn het simultaan lezen door de hele groep uit één werk en het inzetten van leescirkels. Docenten met een hogere leesattitude blijven up-to date door het nieuws te volgen ($r=,418$, $p<0,001$), raden vaker boeken aan aan hun studenten ($r=,401$, $p<0,001$) en lezen vaker voor aan studenten ($r=,393$, $p<0,01$).

Docenten werd gevraagd welke lesoverstijgende, leesbevorderende activiteiten ze ondernemen in het

curriculum. Voorleeswedstrijden (92%), lezingen van kinderboekenschrijvers (88%), en exposities over jeugdliteratuur in de eigen mediatheek (80%) scoren hoog.

OPLEIDINGSDOCENTEN NEDERLANDS VAN DE PABO'S ZIEN VEEL KANSEN OM JEUGDLITERATUUR IN TE ZETTEN BIJ ANDERE VAKKEN.

JEUGDLITERATUUR BIJ ANDERE VAKKEN

53% van de docenten geeft aan voldoende of ruim voldoende kennis te hebben van hoe jeugdliteratuur bij andere vakken in het curriculum wordt aangeboden. Meer dan vijftig procent van de docenten geeft aan dat jeugdliteratuur aandacht moet krijgen bij de volgende vakken: Nederlands (95%), geschiedenis (89%), godsdienst (82%), drama (78%), filosofie (77%), kunst (76%), aardrijkskunde (70%), natuur & techniek (68%), pedagogiek (62%), rekenen (57%), tekenen (51%). 35% van de docenten zegt bijna nooit of nooit een integraal overleg te hebben over jeugdliteratuur.

Tabel 1: activiteiten die opleidingsdocenten Nederlands van landelijke pabo's aanbieden in hun curriculum (N=71); antwoorden in procenten

	1	2	3	4
Ik beveel boeken aan	6	32	24	38
Ik lees fragmenten voor	3	49	13	35
Ik vraag welke boeken studenten in de stage gebruikt hebben of gelezen hebben	7	58	18	17
Studenten bevelen boeken aan	14	59	16	11
Studenten lezen voor	18	68	7	7
Studenten kijken naar boeken vanuit gerichte vragen	10	66	20	4
Studenten discussiëren over inhoud	20	59	27	4
Studenten werken in de mediatheek aan werkverslagen tijdens lessen	28	29	10	3
Stillezen van jeugdliteratuur door studenten	83	13	3	1
Opzoeken van info op internet	44	48	7	1
De hele klas leest hetzelfde fragment/boek	54	44	3	0
Studenten praten in leescirkels over jeugdliteratuur	47	45	9	0

1= nooit, 2= sommige lessen, 3= in ten minste de helft van het aantal lessen, 4= in bijna alle of alle lessen

Wat we leren uit deze studie is dat zowel de voorbereiding als de onderwijsactiviteiten van de opleidingsdocent cruciaal zijn in het effectief aanbieden van jeugdliteratuur. Ze moeten goed nadenken op welke wijze ze gesprekken over boeken, boekpubliciteit, actieve samenwerking tussen studenten invulling willen geven zodanig dat jeugdliteratuur direct transfereerbaar in de basisschool te gebruiken is. Hoe positiever de docent staat ten opzichte van jeugdliteratuur, hoe vaker hij het nieuws over nieuwe boeken bijhoudt en hoe meer hij/zij ermee doet in de lessen. Net als in het basisonderwijs is ook hier de docent diegene die het verschil maakt.

De belangrijkste les die we trekken uit het onderzoek is dat jeugdliteratuur een gezamenlijke schat zou moeten zijn. Opleidingsdocenten Nederlands van de pabo's zien veel kansen om jeugdliteratuur in te zetten bij andere vakken; de tien opleidingsdocenten van KPZ van verschillende vakgebieden staan te popelen om intensiever samen te werken op het gebied van de inzet van jeugdliteratuur, maar dat vraagt ook in de onderwijsuitvoering wat meer ontzetting.

Misschien is de landelijk gesignaleerde aandacht voor toekomstig gericht onderwijs op de pabo's en het primair onderwijs, met daarin nadruk op kritisch denken, creativiteit, samenwerking, en (digitale) geletterdheid wel bij uitstek het uitgelezen(!) moment om heel anders tegen de waarde van jeugdliteratuur aan te kijken. Niet meer als stoffig en in de zijlijn staande van het 'kwalificerende vak' van Nederlands. Het is een gezamenlijke schat die in alle vakken ingezet kan worden in de brede vorming van kinderen, zowel op sociaal vlak als op persoonsvormend vlak. En dat kinderen dan op een school met een sterke leescultuur vanzelf beter gaan presenteren bij begrijpend lezen is de bijvangst. Jeugdliteratuur is gezamenlijk kapitaal. Deze gezamenlijke schat moet nu nog ontdekt worden, zowel op de pabo als in het basisonderwijs.

LITERATUUR

- Cremin, T., Mottram, M., Safford, K., & Powell, S. (2009). Teachers as readers: building communities of readers. *Literacy*, 43(1), 11-19.
- Damoiseaux, V., Jongstra, W., & Pauw, I. (2016). Leeslust op de pabo. A. Mottart, & S. Vanhooren (Eds.). *30ste Conferentie Onderwijs Nederlands*, pp. 71-75. Gent: Academia Press.
- Groothengel, M.C. (2016). *Pre-service teachers as engaged readers of children's literature: is it fiction?* (unpublished master thesis). University of Twente, Enschede, Netherlands.
- Jongstra, W., Adolfsen, A., & Pauw, I. (2014). Hoe ziet de leesattitude van onze studenten eruit? Een onderzoek naar leesprofielen onder studenten van de Katholieke Pabo Zwolle. A. Mottart, & S. Vanhooren (Eds.). *28ste Conferentie Onderwijs Nederlands*, pp. 141-144. Gent: Academia Press.
- Mullis, I. V. S., Martin, M. O., Foy, P., & Drucker, K. T. (2012a). *PIRLS 2011 international results in reading*. Chestnut Hill, MA: TIMSS & PIRLS International Study Center, Boston College.
- Nielen, T. M. J., & Bus, S. G. (2016). *Onwillige lezers: onderzoek naar redenen en oplossingen*. Stichting Lezen Reeks 26. Amsterdam: Stichting Lezen.
- Reiling, I. (2017). *Youth literature curricula at teacher training colleges in the Netherlands*. (unpublished master thesis). University of Twente, Enschede, Netherlands.
- Stichting Lezen. (2014). *Aandacht voor jeugdliteratuur op de pabo*. Amsterdam: Stichting Lezen.
- Stichting Lezen. (2017). *Wat doet het boek? Een onderzoek naar de opbrengsten van lezen*. Amsterdam: Stichting Lezen.
- Van Steensel, R.C.M., Van der Sande, N.E., Bramer, W.M. & Arends, L.R. (2016). *Effecten van leesmotivatie-interventies. Uitkomsten van een meta-analyse*. Erasmus Universiteit Rotterdam.

**Irene Reiling is afgestudeerd aan de Universiteit van Twente.
Wenckje Jongstra is director of study MLI en lid van de kenniskring van het lectoraat Narratieve Professionele Identiteit.
Ietje Pauw is lector Narratieve Professionele Identiteit.**